

עורכת ראשית: ד"ר אירית בק. עורכת משנה: ענבל בן יהודה

כרך 1, גיליון מס' 11, 24 לינואר 2016

הקשר הסיני-אפריקאי: ניאו-קולוניאליזם או שותפות הדדית?

עדי קראוט-אדלר

את הצלחתה הכלכלית בעשורים האחרונים, מבקשת הרפובליקה של סין לתרגם לכוח דיפלומטי ולחיזוק מעמדה בעולם כמעצמת-על, דוגמת ברית המועצות לשעבר וארצות הברית. כחלק מניסיון זה, סין פועלת באפריקה במישור הכלכלי, הדיפלומטי והצבאי. מאמר זה יבקש להסביר את מהלכיה של סין במישורים אלו ולהצביע על הקשר ביניהם, תוך התמקדות במקרי הבוחן של יחסי סין עם אנגולה וזימבבואה.

הקשר בין סין לאפריקה, שזוכה בשנים האחרונות לתשומת לב רבה, לבש צורות שונות לאורך ההיסטוריה. עדות לקשר רב השנים ניתן למצוא בדיווחיו של המטייל יליד מרוקו אבן בטוטה מאמצע המאה הארבע עשרה, או בסיפורי מסעותיו של בן תקופתו, האדמירל הסיני צ'נג חה (Zheng He). כמו כן, באתרים ארכיאולוגיים ברחבי היבשת נמצאו עדויות עתיקות למסחר בן אלפי שנים. בעת המודרנית, עד לתחילת המאה העשרים, הקשר בין שני האזורים התבטא בעיקר בהגעתם של פועלים סינים לדרום אפריקה תחת הקולוניאליזם האירופאי, על מנת לעבוד במכרות הזהב בטרנסוואל (Transvaal). פועלים אלה נדרשו משום שהחלטה על ביטול העבדות חייבה היערכות מחודשת מבחינת כוח אדם, לשם בנייה תשתיות וכריית מחצבים.

שלב חדש ביחסים בין סין לאפריקה החל בשנת 1949, עת עלה לשלטון בסין מאו דזה-דונג (Mao Zedong), שהנהיג שלטון קומוניסטי ושלט בה עד לשנת 1976. החל בשנות השישים, סין נמנעה מלקחת צד במלחמה הקרה.

היא מיצבה את עצמה פעמים רבות נגד ברית המועצות, עמה הייתה ביריבות על רקע סכסוכים טריטוריאליים ואידיאולוגיים, כמו גם נגד ארצות הברית והגוש המערבי.¹ באמצע שנות החמישים של המאה העשרים, החלה סין בגיבוש סדר עולמי חדש על פי התפישה כי העולם מחולק ל"צבעוני" ול"לבן", ובאמצע שנות השישים פיתחה תאוריה נוספת, על פיה העולם מחולק ל"כפרי העולם הדרומיים" ול"ערי העולם הצפוניות".

על סמך תפישות אלו של יחסי חוץ, אשר מיקמו את סין ואת מדינות אפריקה המשתחררות מעול הקולוניאליזם בגוש אחד, ביססה סין את הקשר שלה עם היבשת. גישתה לאפריקה התאפיינה באידיאולוגיה מהפכנית, אנטי-קולוניאלית ואנטי-מערבית. במסגרתה, חתמה סין בסוף שנות החמישים על הסכמי סחר דו-צדדיים עם המדינות אלג'יריה, מצרים, גינאה, סומליה, מרוקו וסודאן. כמו כן, היא סיפקה תמיכה לתנועות שחרור אפריקאיות שונות.

ממעורבות אידיאולוגית לעקרון "אי ההתערבות"

בשנת 1978 חל מפנה ביחס השלטון הסיני לכלכלה עם עלייתו של דנג שיאו פינג (Deng Xiaoping) לשלטון. בתקופת שלטונו, ירדה קרנה של האידיאולוגיה הקומוניסטית והתחזקה תפישה כלכלית חדשה המכונה "מודרניזציה סוציאליסטית", שמדגישה את חשיבות הטכנולוגיה, הפיתוח והתיעוש. אלו תרמו להתפתחותה ולצמיחתה הכלכלית האדירה של סין. בשל היעלמות המכנה האידיאולוגי המשותף, פחתה הזדהותה של סין עם עמי אפריקה, וכתוצאה מכך חלה נסיגה של סין מהיבשת.

בשנות התשעים, בעוד מדינות מערביות הביעו סלידה מקיומו של משטר דיקטטורי בסין, הנסמך על מפלגה אחת, מדינות אפריקה היו בין אלו אשר אפשרו לה להיחלץ מהבידוד הבינלאומי בו הייתה שרויה. בשנות האלפיים, הפכה סין למעצמת העל המובילה ביבשת, כשהיא פועלת מתוך אסטרטגיה סדורה וכוללת. במסגרת הידוק היחסים, הוקם בשנת 2006 הפורום לשיתוף פעולה סין-אפריקה (Forum on China-Africa Cooperation – FOCAC), אשר נועד לקדם ולפתח את יחסי סין עם מדינות אפריקה בכל המישורים.

סין הבינה כי לא נחוצים לה רק טכנולוגיה מערבית, אלא גם חומרי גלם לשם פיתוחה – ואת חלקם היא מצאה באפריקה. סין החלה לפעול בשיטה המכונה "תשתיות עבור סחורות" (infrastructure for commodities), המאפיינת את יחסיה הכלכליים עם מדינות אפריקה חסרות המזומנים אך העשירות באוצרות טבע. בבסיס

בנימין נויברגר, אפריקה ביחסים הבין-לאומיים, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2011, עמ' 113-114.¹

השיטה עומדת ההנחה כי חומרי גלם הם שווי ערך לכסף מזומן, ואולי לעיתים אף יותר. לפיכך, בתמורה לבניית תשתיות על ידי סין, אשר למדינות אפריקאיות שונות אין אפשרות לממן, מספקות המדינות מוצרים כגון נפט, יהלומים ומשאבים נוספים.

סין מפתחת את יחסיה תוך הסתמכות על הקמת תשתיות בפרויקטים גדולים וניכרים לעין, אך גם מעניקה הלוואות משמעותיות. בשנת הקמת ה-FOCAC, העניק הבנק הסיני לייצוא ולייבוא אשראי למדינות אפריקאיות בסכום של 12.5 מיליארד דולר, וקרן הפיתוח אפריקה-סין העניקה אשראי נוסף להשקעות בגובה חמישה מיליארד דולר.²

נשיא סין לשעבר חו ג'ין טאו (Hu Jintao) אמר בשנת 2005 כי "התפתחותה של סין, במקום לפגוע או לאיים על מישהו, יכולה רק לשרת את השלום, היציבות והשגשוג של כל בני האדם בעולם".³ מדינות אפריקאיות אשר התנגדו בעבר וממשיכות להתנגד להתנייתן של מדינות מערביות את פיתוח יחסיהן עמן בדמוקרטיזציה, בהתערבות בעניינים פוליטיים וכלכליים ובפרט במתן של זכויות אדם, קידמו בברכה את הקשר עם סין, אשר לא התנתה את יחסיה בפעולות מסוג אלו. זוהי המדיניות המוצהרת של סין, הדוגלת באי התערבות כביטוי לשמירה על ריבונותן של המדינות, ונמנעת מלעסוק בעניינים של זכויות אדם.⁴ בנוסף, סין רואה גם את עצמה כקורבן של קולוניאליזם תוקפני אשר יש להילחם בו, כפי שניסח זאת וון ג'יה באו (Wen Jiabao), ראש ממשלתה בין השנים 2003-2013.⁵ נושא זה קרוב לליבן של מדינות רבות, מה שמאפשר את הזדהותן עם סין ברמה האידיאולוגית.

כיום, יש הטוענים כי סין מנהלת מערכת יחסים נאו-קולוניאלית עם מדינות אפריקה. כפי שהיא עצמה רואה זאת, בניגוד לקולוניאליזם האירופאי, אשר ניצל את משאביה החומריים והאנושים של היבשת וגרם לנסיגה בהתפתחותה, היא מפתחת את היבשת ותורמת לצמיחתה. בוועידת FOCAC האחרונה אשר התקיימה ביוהנסבורג, דרום אפריקה, הצהיר בנאומו נשיא סין שי ג'ין פינג (Xi Jinping) כי יש לחזק את חמשת "עמודי

² שם, עמ' 124.

³ Hu Jintao, "China to keep to road of peaceful development: President Hu", *Speech at the United Nation 60th anniversary summit*, New York, 15 September 2005, http://www.gov.cn/english/2005-09/16/content_64124.htm [accessed:30/12/2015]<

⁴ Marcus Power and Giles Mohan, "China and the geo-political imagination of African 'development'", *China and Africa development relations*, eds. Christopher M. Dent, (London and New York: Routledge), 2011, p. 54.

⁵ "China's Premier Wen Gives Press Conference in Cairo", *CRIENGLISH*, Cairo, 19 June 2006, <http://english.cri.cn/2946/2006/06/19/701@104319.htm> [accessed: 30/12/2015].

התוודך" העיקריים ביחסי סין אפריקה: שוויון פוליטי ואמון הדדי, שיתוף פעולה כלכלי ממנו מרוויחים שני הצדדים, חילופי תרבויות מעשירים, סיוע הדדי בתחום הביטחון וסולידריות ותיאום הדדי בזירה הבינלאומית. עוד בנאומו הוא הוסיף כי "אנחנו צריכים לכבד אלה את בחירתם של אלה במסלול פיתוח כזה או אחר, ולא לכפות את רצוננו על אחרים... סין מאמינה שאפריקה שייכת לעמים האפריקאים וכי בעיות אפריקאיות הן לטיפולן של האפריקאים".⁶

אנגולה וזימבבואה: מקרי בוחן למדיניות הכוללת של סין באפריקה

את השתלשלות היחסים בין סין למדינות אפריקאיות רבות ניתן למצוא ביחסייהן של אנגולה וזימבבואה עם המעצמה המזרחית. כאשר אנגולה הייתה שרויה במלחמת העצמאות שלה מפורטוגל החל משנת 1961, סין תמכה בשלוש תנועות השחרור, אשר נלחמו גם אחת בשנייה. בשנת 1975 קיבלה אנגולה את עצמאותה, תוך ניצחונה של תנועת ה-MPLA ברשותו של ז'וזה אדוארדו דוש סנטוש (José Eduardo dos Santos), אך מיד לאחר קבלת העצמאות פרצה מלחמת אזרחים, במהלכה תמכה סין במחתרת UNITA, אשר הונהגה על ידי ג'ונס סאוימבי (Jonas Savimbi).

היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות כוננו בשנת 1983, ועד לשנות התשעים התבססו על מכירת נשק סיני לאנגולה. עם סיום מלחמת האזרחים באנגולה בשנת 2002 יחסי שתי המדינות עברו לפסים כלכליים, בשיטת הפעולה הסינית של "תשתיות עבור סחורות". כיום, אנגולה היא שותפת הסחר הראשונה של סין באפריקה ויצואנית הנפט הראשית לסין בעולם. בתמורה לנפט, סין בונה תשתיות באנגולה ובכלל זה בתי ספר, בתי חולים, שדות תעופה ואף ערים שלמות. המתואר כאן הוא סחר חליפין, כלומר סין בונה תשתיות בתמורה לנפט, הנחשב לסחורה בטוחה כנגד הלוואות במיליארדי דולרים להן אנגולה זקוקה על מנת לשקם את עצמה ממלחמות העבר.⁷ למעשה, סין הייתה המדינה היחידה בעולם אשר הסכימה להלוות לאנגולה כסף ללא כל צורך בשינויים מבניים של השלטון.⁸ זוהי דוגמה ליישום האידיאולוגיה הסינית בכל הנוגע למשטרים אשר העולם המערבי לא חפץ ביקרם.

⁶ Xi Jinping, "China's pledge to Africa refutes "neocolonialism" rhetoric", *FOCAC summit*, Johannesburg, Dec. 4 and 5 2015, <http://news.xinhuanet.com/english/2015-12/07/c_134892809.htm> [accessed: 30/12/2015].

⁷ Lucy Corkin, "China and Angola Strategic partnership or marriage of convenience?", *Angola brief*, January 2011, Volume 1 No.1, Pp. 1-2.

⁸ Deborah Brautigam, "China and Oil-backed Loans in Angola: The Real Story", *China-Africa real story*, 17 October 2011, <<http://www.chinaafricarealstory.com/2011/10/china-and-oil-backed-loans-in-angola.html>> [accessed: 30/12/2015].

כמו באנגולה, גם בזימבבואה התרחשה מלחמת אזרחים שמטרתה הייתה להביא לסיום המשטר של שלטון המיעוט הלבן, אשר נוהלה על ידי שתי מחתרות. המחתרת הראשונה, "האיחוד העממי של זימבבואה האפריקנית" (ZAPU) הונהגה על ידי ג'ושוע נקומו (Joshua Nkomo) והשנייה, "האיחוד הלאומי של זימבבואה האפריקנית" (ZANU), הונהגה על ידי רוברט מוגבה (Robert Mugabe). בעקבות מאבקים פנימיים פנה מוגבה לסינים, ואלה סייעו לו מבחינה צבאית. בשנת 1980, לאחר הניצחון במלחמה ועליותו של מוגבה לשלטון, כוננו גם היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות, כאות תודה והערכה לעזרתם של הסינים. במשך השנים המשיך מוגבה לשמור על יחסים קרובים עם סין, אותם דאג לחזק בעשור האחרון לאור בידודו במערכת הבינלאומית. עיקרון אי ההתערבות בו דוגלת סין בא לידי ביטוי באופן ברור בזימבבואה. היא מתוארת כתומכת הבינלאומית המשמעותית במדינה, אשר במהלך השנים הפכה לדיקטטורה ידועה לשמצה תחת שלטונו של מוגבה. בניגוד למערב, סין המשיכה להיות המשקיעה הגדולה ביותר בזימבבואה ושותפת הסחר השנייה בחשיבותה שלה, לאחר דרום אפריקה. בשל הסנקציות שהטילו מדינות מערביות על זימבבואה, היכה את המדינה מיתון קשה, עד שבשנת 2009 נאלצה לוותר על המטבע שלה - הדולר הזימבבואי, ועברה לשימוש במטבעות סחירים כגון הדולר האמריקאי והרנד הדרום אפריקאי. בחודש דצמבר 2015, כתוצאה מהמצב הדיפלומטי והכלכלי, הוכרז בזימבבואה כי המטבע הסיני – היואן, יהפוך לסחיר וקביל גם הוא.

דוגמה להשקעה סינית בתשתיות בזימבבואה היא הלוואה עליה הוכרז בדצמבר האחרון, בסכום של יותר ממיליארד דולר, להרחבת תחנת כוח. בנוסף, העניקה סין למוגבה את "פרס קונפוציוס לשלום", הנחשב ליריבו הסיני של פרס הנובל, תוך נימוק כי הוא מחויב לשמירת הסדר הפוליטי והכלכלי בארצו, כמו גם לפאן-אפריקניות.⁹ התפתחויות אלו מלמדות כי סין לא רק משחקת במגרש הכלכלי אלא גם במגרש הדיפלומטי, ויוצאת חוצץ נגד מדיניות המערב הכלכלית והדיפלומטית כאחד.

סיכום

ניתן לראות כי לאורך השנים, ובהתאם לאפיוני המשטר ויחסיו הבינלאומיים בתקופות השונות, סין פועלת תחת אידיאולוגיה סדורה בנוגע ליחסי החוץ ולכלכלה שלה, אותה היא מיישמת ברבות ממדינות אפריקה. תוך הסתכלות על נקודת המבט של ה"אזרח הקטן", ניתן לראות כי לאזרחים במדינות הנתמכות על ידי סין התאפשר

⁹ "Zimbabwe to adopt China's currency the yuan", *Al-Jazeera*, 22 Dec 2015", Al Jazeera Staff
<<http://www.aljazeera.com/news/2015/12/zimbabwe-adopt-china-currency-yuan-151222070618785.html>>
[accessed: 30/12/2015].

לקבל בתי ספר, בתי חולים, תשתיות ביוב, חשמל, מים תקשורת ועוד. מנגד, ניתן לטעון כי בפעילותה של סין באפריקה קיים מימד ניכר של פגיעה בזכויות האדם, בשל עקרון אי-ההתערבות שלה, התומך בהישרדותם של מנהיגים דיקטטוריים. כיום נשמעת ביקורת על פעילותה של סין באפריקה, על מדיניותה המתעלמת מזכויות אדם ועל חוסר התחשבותן של החברות המסחריות הסיניות הן באזרחיה של סין המובאים כפועלים והן באוכלוסייה המקומית המודרת מעבודה במיזמים הנבנים על ידי סין. יש המכנים זאת "ניאו-קולוניאליזם", אך אני סבורה כי מערכת יחסים זו, סבוכה ככל שתהיה, איננה אלא מערכת מיוחדת של יחסי "קח ותן". את המערכת הייחודית הזו מסוגלת סין ליישם כיום כמעט באופן בלעדי, בשל המעמד אותו רכשה במשך השנים בזירה הבינלאומית ולאור התפתחות היחסים הכלכליים, הפוליטיים והאידיאולוגיים המורכבים בינה לבין רבות ממדינות אפריקה.

עדי קראוט-אדלר היא דוקטורנטית בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. מחקרה עוסק בהגירה סינית לאפריקה שמדרום לסהרה.